

Banditisme in het Scheldedepartement in de Franse tijd (1795-1814)

Eva Van Boxelaer

Inleiding

Dit artikel wil een beeld ophangen van de fenomenen dieverij en banditisme in het Scheldedepartement tijdens de Franse periode (1795-1814). Die tijd werd gekenmerkt door politieke instabiliteit, inefficiëntie en een gebrek aan mankracht bij de gerechtelijke instanties en de politie. De ingrijpende politieke en bestuurlijke veranderingen hadden de macht van de staat verzwakt. Daardoor was het moeilijk het gezag te handhaven en ordeverstoringen van allerlei aard te bestrijden. Dat werkte de bende­criminaliteit aanvankelijk in de hand. Naarmate het Franse bestuur repressiever optrad en de gerechtelijke veranderingen een feit werden, daalde het aantal bende­activiteiten. (1)

In een eerste gedeelte wordt daarom aandacht besteed aan invloedrijke factoren en in een tweede gedeelte aan een concrete studie van de groeps­criminaliteit in het Scheldedepartement. Aan de hand van literatuur probeer ik aan te tonen dat de invloed van de politieke, economische en sociale veranderingen op het banditisme vrij groot was. Maar ook vragen zoals: wanneer kenden de bende­activiteiten hun hoogtepunt, wanneer stagneerden ze, en wat is de invloed van belangrijke gebeurtenissen, zoals de invoering van de conscriptiewet en de Boerenkrijg, komen aan bod. In dit algemene kader past ook de vraag hoe de gerechtelijke instanties reageerden op de toegenomen criminaliteit. Bij het begin van de Franse tijd was de organisatie van deze instellingen ver te zoeken, waardoor ze te laks optraden. Ik zal ook nagaan hoe men in het strafwetboek aankeek tegen bende­vorming. Dit algemene kader werd concreet ingevuld aan de hand van een eigen casus, nl. het Scheldedepartement. Door middel van de gegevens uit mijn bronnenonderzoek wil ik een socio-economisch profiel van de daders schetsen. Uit welk sociaal milieu zijn de bende­leden afkomstig en welk beroep oefenden ze uit? Ook wil ik een beeld schetsen van de voornaamste misdrijven die door bendes werden gepleegd. Verder wil ik aandacht besteden aan de straffen die gekoppeld werden aan de misdrijven. Kan er een verschil opgemerkt worden naar gelang van het soort misdrijf of gaat het eerder om willekeur? Is de doodstraf de algemeen aanvaarde straf voor bende­vor-

(1) Egmond, F. (1986), *Banditisme in de Franse Tijd. Profiel van de Grote Nederlandse Bende 1790 - 1799*, pp. 99-102.

ming of zijn er uitzonderingen? Aangezien banditisme ook in onze buurlanden - Frankrijk, Duitsland en Nederland - een plaag was, zal ik ten slotte een korte vergelijking maken tussen deze landen en de situatie in de toenmalige Zuidelijke Nederlanden, met vooral aandacht voor de eigen casus.

Algemene achtergrond (1795-1814)

Het banditisme en de Franse Revolutie hadden een specifieke relatie door de politieke instabiliteit, de economische regressie en de inefficiëntie van het gerecht en de politionele diensten. Daarom zal er eerst aandacht besteed worden aan de factoren die invloed hadden op het banditisme in de bestudeerde periode. De macht van de staat had een grote invloed op het optreden van de rovers. De speelruimte die zij genoten was afhankelijk van de mogelijkheden van de staat om het gezag te handhaven en ordeverstoringen van allerlei aard te bestrijden. Na de Franse veroveringen was de staat te zwak om de bendeactiviteiten in te tomen. Vanaf het Consulaat en vooral vanaf het Keizerrijk groeide de macht van de staat en kreeg hij greep op het banditisme. Dit uitte zich in een terugdringen van het aantal benden in de Verenigde Departementen. De bloei en het succes van het banditisme situeerden zich dan ook in de eerste jaren van het Franse Bewind (1795-1798). In 1798 waren al de eerste tekenen van verval waar te nemen. Tussen 1800 en 1805 kwam er geleidelijk aan een einde aan de bendeactiviteiten, zowel in het Schelvedepartement als in heel West-Europa. (2) Niet alleen de Franse overheid bepaalde in belangrijke mate de groei van het banditisme door haar zwakke optreden, maar ze had in de beginfase ook af te rekenen met de vijandige houding van de 'Belgen'. Deze houding groeide door het feit dat de Franse overheersers de Zuidelijke Nederlanden als een wingewest zagen en door de vele plunderingen van de eigendommen van de oude instellingen, door het opeisen van de voorraden van de bevolking en door een zekere vorm van kerkvervolging. Deze vijandige ingesteldheid heeft in belangrijke mate het banditisme tijdens het Directoire beïnvloed. (3) De invloed van de invoering van de conscriptiewet en de Boerenkrijg moet ook binnen het juiste kader gezien worden. De conscriptiewet bepaalde dat alle jongemannen van 20 tot 25 jaar konden worden opgeroepen voor het Franse leger. Deze wet wordt ook wel de 'Bloedwet' genoemd. Naast de reacties op en het openlijke geweld naar aanleiding van de conscriptiewet kregen de Fransen af te rekenen met dienstweigering en desertie. Allerlei maatregelen werden uitgevaardigd om de dienstweigering tegen te houden. Na verloop van tijd verminderde de dienstweigering en onder Napoleon werd de conscriptiewet naar behoren opgevolgd. De desertie en de dienstweigering zorgden voor een grote groep mensen die maatschappelijk werden uitgesloten. Omdat zij vogelvrij werden

(2) Egmond, F. (1986), *Banditisme in de Franse Tijd. Profiel van de Grote Nederlandse Bende 1790 - 1799*, pp. 99 - 100 en pp. 104-107.

(3) Devleeshouwer, R. (1983), 'De Zuidelijke Nederlanden tijdens het Franse bewind 1794 - 1814', In: *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, deel XI, pp. 187-206 en s.n. (1993), *België onder het Frans Bewind 1792-1815*, pp. 72-92 en pp. 197-198.

(4) Van Rode, O. (1996), *De conscriptie in het 'Département de l'Escaut'. Organisatorische groei van een recruiteringssysteem, zijn conceptueel kader en zijn praktische uitvoering. Casus: de 19 gemeenten van het 'canton d'Oosterzele'*, p. 5-8 en pp. 471.

(5) François, L. (1998), *Boerenkrijg. Twee eeuwen feiten en fictie*, pp. 61-62.

(6) Egmond, F. (1986), *Banditisme in de Franse Tijd*, pp. 86-95. en Goris, J., Stevens, F., Veraghtert, K. en Gielis, M. (1998), *Voor outer en heerd. De Boerenkrijg in de Antwerpse Kempen 179*, pp. 33-46.

(7) Van den Eerebremt, H.F.J.M. (1970), *Van mensenjacht tot overheidsmacht. Criminogene groepsvorming in de Meierij van 's Hertogenbosch, 1795 - 1810.*, pp. 130-132.

(8) S.n. (1993), *België onder het Frans Bewind*, pp. 199-227.

(9) S.n. (1989), *De erfenis van de Franse Revolutie (1794 - 1814)*, 1989, pp. 47-56. Zie bijdrage van Herman Van Goethem, *De Fundamentele Vrijheden*.

(10) Top, S. (1983), *De Bende van Bakelandt in de geschiedenis, de literatuur, het volkslied en het volksverhaal*, p. 51. Over het plichtsverzuim van de rechters en de slechte werking van het gerecht werden ook enkele klachten van de prefecten en onderprefecten van het Scheldepartement in hun rapporten genoteerd. Zie hiervoor: RAG, *Fonds Scheldepartement.*, n° H291, 2173/02, 2173/04, 2173/08 en 2173/30.

(11) Meer informatie i.v.m de organisatie en de werking van deze rechtbank en de behandelingswijze van de zaken vindt u terug in de volgende werken: Devolder, C. (1997), *De Verenigde Departementen onder Frans Bewind: de constitutionele instellingen van het Directoire*, pp. 266-274. en Antoine, F. (1998), *Les institutions publiques du Consulat et de l'Empire dans les départements réunis (1799-1814)*, pp. 320-323 en pp. 331-335.

verklaard, zagen ze enkel een uitweg in de criminaliteit en trokken ze zich in groep terug in de vele bossen van de Zuidelijke Nederlanden. (4) De Boerenkrijg was een beweging gekenmerkt door spontaniteit, door haar ongecoördineerde gang van zaken en het vrijwel ontbreken van kaders, waardoor ze alle eigenschappen van andere boerenopstanden bezat. Deze opstand was o.a een gevolg van de invoering van de 'Bloedwet' en zorgde voor een korte heropleving van het banditisme. Toen deze opstand op Brigandszondag neergeslagen werd, liepen er heel wat gefrustreerde mensen rond die - belust op wraak - zich door deze gevoelens gemakkelijk lieten verleiden tot een crimineel bestaan. (5) Het mag dus duidelijk zijn dat een zwakke of een sterke staat een belangrijke invloed heeft op het optreden van benden. In de Zuidelijke Nederlanden hebben de Boerenkrijg, de dienstweigering en de desertie in belangrijke mate het banditisme beïnvloed. Een tweede invloedrijke factor op de ontwikkeling van het banditisme was de economische evolutie. De komst van de Fransen viel samen met een periode van prijsstijgingen en groeiende bevolkingsdruk. Dit leidde tot een verarming van een groot deel van de bevolking, tot werkloosheid en het wegvallen van werkmogelijkheden. Het zijn vooral deze laatste twee gevolgen die de groei van het banditisme in de hand hebben gewerkt, eerder dan een gebrek aan de voornaamste levensbehoeftes. (6) De armoede en de werkloosheid schiepen dus een gunstige voedingsbodem voor het plegen van misdrijven. Door aanhoudende constructieve maatregelen ondergroef de overheid de basis van het pauperisme en zo ook van de criminaliteit. (7) Toen tijdens de periode van het Keizerrijk de industrie zich weer leek te handhaven en sommige sectoren zelfs een bloei kenden, werd de armoede enigszins teruggedrongen. (8) Hierdoor kon ook het banditisme ingedijkt worden. Een derde bepalende factor was de hervorming van de gerechtelijke en politieke instellingen. De Ancien Régime structuren werden vervangen door nieuwe, moderne en op papier meer efficiënte instellingen. Maar aanvankelijk misten deze hervormingen hun doel en bleken zowel het gerecht als de politie niet in staat om greep te krijgen op het groeiende banditisme. (9) Vele rechters maakten zich uit persoonlijke of ideologische overwegingen schuldig aan een zekere vorm van plichtsverzuim. De slordigheid en het in gebreke blijven van de magistratuur heeft bijgedragen tot de intensivering van de criminaliteit. (10) De belangrijkste hervorming tijdens het Directoire was de oprichting van de 'criminele rechtbank' (*Tribunal criminel*). Die zou door Napoleon in eerste instantie omgevormd worden tot de criminele hoven (*Cours de Justice Criminelle*) en later tot het Hof van Assisen (*Cours d'Assises*). In deze rechtbanken werden de zaken i.v.m bendecriminaliteit behandeld. (11) De politiediensten hadden af te rekenen met een tekort aan manschappen en een organisatie die te wensen overliet. De

dieven waren aanvankelijk beter uitgerust dan de gendarmen zelf. De verschillende hervormingen van de gendarmerie zouden uiteindelijk een beter uitgeruste politiedienst op de been brengen. ⁽¹²⁾ Vooral de prefect en de onderprefecten van het Schelddedepartement lieten in hun rapporten hun ongenoegen blijken over de werking van het gerecht en de politie. Sommige onderprefecten gaven zelfs enkele voorstellen door aan de Minister van Politie. Maar geleidelijk werden de verslagen over de efficiëntie van deze diensten positiever en stelden ze vast dat het banditisme teruggedrongen werd. ⁽¹³⁾ Een laatste belangrijke hervorming van de Franse Tijd situeerde zich op het strafrechtelijke vlak. De Franse revolutionairen wilden komaf maken met het systeem uit het Ancien Régime, dat gebaseerd was op folteringen, willekeur en lijfstraffen. Ze wilden een strafwetboek waarin rekening gehouden werd met de rechten van de mens. De belangrijkste hervorming waren de gevangnissen, waar aanvankelijk de nadruk gelegd werd op de reïntegratie van de gevangene. De gevangene werd aan het werk gezet, maar wanneer de gevangenis in financiële nood raakte, primeerde het economische belang boven het socialiseringsproces van de gevangene. Bovendien raakten de gevangnissen al snel overbevolkt met problemen voor hygiëne en gezondheid tot gevolg. ⁽¹⁴⁾

Omdat het banditisme onder het Directoire een ware plaag werd en om een zekere controle op de situatie te behouden, werden allerlei maatregelen uitgevaardigd. Eén wet was belangrijk, nl. 'de wet tot de beteugeling van het banditisme' (1797). Daarmee werd de doodstraf ingevoerd voor iedereen die bij nacht in groep een diefstal pleegde met openlijk geweld. ⁽¹⁵⁾ Dit betekende een terugkeer naar de situatie uit het Ancien Régime, waar de doodstraf en folteringen schering en inslag waren. Het was juist met deze willekeur dat de beginselen van de Franse Revolutie komaf wilden maken. De Code Pénal of Code Napoleon van 1810 voorzag bendeforming enkel als één van de bezwarende omstandigheden bij diefstal. De straf werd ook milder, voortaan werd de dwangarbeid de belangrijkste straf voor het banditisme. ⁽¹⁶⁾ Het bovenstaande toont aan dat een aantal factoren het banditisme tijdens de Franse Tijd in de hand hebben gewerkt. Eens het Franse Bewind zich had gestabiliseerd en de nieuwe instellingen effectief konden optreden, werd het banditisme de kop ingedrukt.

Banditisme in het Schelddedepartement

Vooraleer dieper in te gaan op de situatie in het Schelddedepartement, wil ik eerst het begrip *banditisme* toelichten. Banditisme is een synoniem voor struikroversij en kan omschreven worden als 'het optreden van bandieten in groep'. Om een groep af te bakenen heb ik een criterium van vijf personen gehanteerd. Deze criminaliteit was primair

(12) Sanders, D. (2001), *Vergelijkend onderzoek naar de 'Police générale' in het departement van de Isère en het departement van de Schelde tijdens het Directoire (1795 - 1799)*, pp. 170-182.

(13) RAG, *Fonds Schelddedepartement*, n° H291, 2173/01, 2173/03, 2173/05, 2173/06, 2173/23, 2173/24, 2173/29.

(14) S.n. (1989), *De erfenis van de Franse Revolutie (1794 - 1814)*, pp. 89-105. Zie bijdrage van Marie-Sylvette Dupont-Bouchat en Fred Stevens, *Het recht*.

(15) Sanders, D. (2001), *Vergelijkend onderzoek naar de 'Police générale' ...*, p. 171.

(16) S.n. (1989), *De erfenis van de Franse Revolutie (1794-1814)*, p. 105. Zie bijdrage van Marie-Sylvette Dupont-Bouchat en Fred Stevens, *Het recht*.

gericht op het geldelijke gewin om in het eigen levensonderhoud te voorzien. Niet-geldelijke effecten werden meestal verkocht of verruild, waarna de opbrengst voor eigen consumptie was bedoeld. Toch was het geen algemene regel het buitgemaakte geld voor immorele doeleinden te gebruiken. De groep bezat de bereidheid om gebruik te maken van geweld, maar dit was niet noodzakelijk. Deze misdrijven werden gepleegd met het doel om voor onbepaalde tijd samen te blijven. De groep had vaak een zekere structuur: een leider en leden die zorgden voor de uitvoering van het misdrijf. Deze structuur nam verschillende vormen aan. In sommige gevallen was er zelfs geen leider doordat het leiderschap afhankelijk was van de plaats en de aard van het geplande delict. Toch betekende de afwezigheid van een innerlijke hiërarchie niet dat de bende geen samenhangend geheel vormde. Familiale en andere verhoudingen bewijzen dit. ⁽¹⁷⁾

Een ander begrip dat de aandacht verdient, is 'brigand'. Doordat de Fransen zelf geen verschil maakten tussen banditisme en verzet, is het begrip 'brigand' vrij ruim te interpreteren. Zij die om het even om welke reden openlijk en gewapend optraden, en daardoor in botsing kwamen met het gezag, waren hoe dan ook 'brigands' of rovers. ⁽¹⁸⁾ Volgens E. Martens kunnen we twee categorieën brigands onderscheiden: de eerste soort zijn de misdadigers die roven voor hun eigen profijt, ook wel economisch banditisme genoemd. ⁽¹⁹⁾ De tweede soort zijn de vrijheidstrijders die niet optreden omwille van de buit, maar om een ideaal te verwezenlijken. Deze categorie kan ook omschreven worden als politiek-ideologisch banditisme. Dit artikel zal vooral de eerste soort brigands behandelen: zij die in groep optreden voor eigen profijt.

Mijn onderzoek naar de situatie in het Schelvedepartement steunt enerzijds op de beschikbare literatuur en anderzijds op de dossiers van de criminele rechtbank en haar opvolger het Hof van Assisen. De literatuur levert een vijftal verhalen op over enkele beruchte benden uit de streek van het huidige Oost-Vlaanderen. Een eerste gaat over de binders van het Schelvedepartement. De bendeleden knevelden de inwoners aan handen en voeten en dreigden hen te doden, indien ze niet vertelden waar de waardevolle spullen zich bevonden. De benden werden meestal niet genoemd naar hun kapitein maar aangeduid met de algemene term binders. De knevelarij was de meest voorkomende roverspraktijk in onze gewesten. ⁽²⁰⁾ Een tweede verhaal handelt over een bendeoverval te Eeklo in het jaar 1795. Concrete gegevens over de bende ontbreken echter. ⁽²¹⁾ Het derde artikel verhaalt het wel en wee van de bende van Raeman, die opereerde in de omgeving van Kemzeke in de periode mei 1795 - juli 1796. De drie voornaamste bendeleden waren Michel Raeman, zijn echtgenote Genovieve

(17) Schepens, T. (2000), *Georganiseerde misdaad in Zuid-Oost-Vlaanderen, 1831 - 1867*, p. 56 en Top, S. (1983), *De bende van Bakelandt in de geschiedenis, de literatuur, het volkslied en het volksverhaal*, pp. 85-87.

(18) Martens, E. (1992), *Cousin Charles de Loupoigne. Brigand uit het oude Brabant*, p.13.

(19) Idem, p. 15

(20) Viaene, A. (1971), 'De binders in het Schelvedepartement. Verkenning van de groepscriminaliteit in Oost-Vlaanderen ten tijde van Salembier en Bakelandt 1797-1806', In: *Biekorf*, LXXII, pp. 291-299.

(21) Hamerlynck, W. (1969), 'Een roofoverval te Eeklo in 1795', In: *Appeltjes van het Meetjesland*, 20, pp. 87-95.

Stroobant en Antoon Lambert. Ze leefden teruggetrokken in de bossen van Kemzeke. Naast de drie spilfiguren waren er ook nog zes andere bendeleden, maar hun schuld werd nooit bewezen. De drie hoofdverdachten werden schuldig geacht aan verschillende diefstallen met geweld. De bende paste wellicht de knevelarijetechniek toe, maar zekerheid bestaat hier niet over. Raeman en Lambert werden veroordeeld tot 24 jaar ijzers en Stroobant tot 24 jaar opsluiting. Alle drie moesten ze ook een publieke vernedering, de zgn. kaakstraf, van zes uren doorstaan op een openbare plaats in Sint-Niklaas. ⁽²²⁾ Het laatste verhaal behandelt de bende van Wildenburg en de bende van Wildemouwe, die opereerden op de grens tussen het Leie- en het Schelvedepartement. Peter Laroy beschrijft hun gruweldaden in zijn boek. Beide groepen deinsden er niet voor terug om, vaak op een gruwelijke manier, te moorden om hun doel te bereiken. Het zijn twee benden waarvan men niet zeker weet of ze daadwerkelijk hebben bestaan. Waarschijnlijk zit in beide verhalen een grond van waarheid, maar werd ook een groot deel verzonnen door de mensen uit de 19e eeuw. We nemen deze verhalen dus best met een korreltje zout. ⁽²³⁾

Uit de dossiers van de criminele rechtbank en het latere Hof van Assisen blijkt dat, gespreid over twintig jaar, in totaal 63 benden gearresteerd en veroordeeld werden. In sommige jaren werden geen benden teruggevonden, in andere werden er soms meer dan tien opgespoord en veroordeeld. Deze cijfers geven geen beeld van het werkelijke aantal benden dat in het Schelvedepartement opereerde. Enerzijds zijn er in het onderzoek wellicht benden verloren gegaan door het gebruikte criterium van vijf personen om een bende te bepalen, anderzijds vertellen de cijfers ons iets over de effectiviteit van de politie en het gerecht, omdat het hier gaat om geregistreerde misdaden. De tabel hiernaast geeft het aantal geregistreerde benden per vijf jaar weer. Hieruit blijkt een sterke stijging in de periode van jaar IX tot jaar XIV (oktober 1800 - december 1805). Deze stijging bewijst enerzijds dat het banditisme in deze periode hoge toppen scheerde, anderzijds duidt het op een toenemende controle van de politionele diensten en het gerecht op deze vorm van criminaliteit. Daarna neemt het aantal veroordelingen opnieuw af. Uit de rapporten van de prefect en onderprefecten van het Schelvedepartement blijkt dat de bendecriminaliteit verminderde door de maatregelen van de overheid en de effectief werkende politionele en gerechtelijke diensten. ⁽²⁴⁾ In de laatste jaren, voornamelijk in het jaar 1814, van het Franse Bewind nam de bendecriminaliteit opnieuw toe. Dit is een gevolg van een nieuwe periode van politieke chaos, een belangrijke voedingsbodem voor de groepsriminaliteit. Aan de hand van de verhouding mannen-vrouwen, de leeftijdsopbouw, de beroepsstructuur, de verwantschapsbanden en de geografische spreiding werd een profiel van de benden

Fig 1: Aantal benden

Jaar	Bende
IV - VIII	13
IX - XIV	23
1806 - 1809	12
1810 - 1815	14
Totaal	61

(22) De Brant, L. (1986), 'De Bende van Raeman uit Kemzeke', In: *d'Euzie*, V, nr.1, pp. 54-60. en RAB, *Archief Hof van Assisen*, Dossiers, acte 124.

(23) Laroy, P. (1995), *De roversbendes van het Meetjesland*, pp. 64-77 en 95-125.

(24) RAG, *Fonds Schelvedepartement*, H291, n° 2173/28.

opgemaakt. De benden waren voor het merendeel samengesteld uit mannen tussen de 21 en 40 jaar. De oudere mannen namen de jongeren op sleptouw en stonden aan het hoofd van de bende. Sommige jongeren wisten zich al vroeg op te werpen als leider van een bende, maar dat was uitzonderlijk. Het aandeel van de vrouwen in een bende was vrij beperkt. Al was er een verschil van bende tot bende. Vrouwen werden meestal ingeschakeld om de gestolen goederen te verkopen. Ook kinderen werden in de bende geïntegreerd. Vaak waren zij een zoon of dochter van één van de oudere bendeleden en trokken ze gewoon met hun ouders mee op. Zij werden wel ontzien bij de veroordelingen: de doodstraf en andere zware straffen konden niet uitgesproken worden voor kinderen onder de 16 jaar. De bendeleden waren afkomstig uit de armere klassen en werkten als dagloner, landbouwer, arbeider en knecht of oefenden een ambacht uit. Herbergiers werden ingeschakeld als contactpersonen. Ze stelden hun herbergen beschikbaar als verzamelplaats en zorgden voor de contacten tussen de bendeleden, de baldovers⁽²⁵⁾ en de helers. De rondtrekkende beroepsklassen waren belangrijk voor het inzamelen van informatie over de plaats waar er een eventuele slag te slaan was. Rondtrekkende beroepen en dagloners waren beter in staat om hun beroep te combineren met een misdadig bestaan. Ambachtslui, zeelieden en arbeiders in vaste loondienst konden de twee moeilijker verenigen. Daarom kozen ze er voor om maanden van werk af te lossen met maanden van een misdadig leven. Verwantschapsbanden zorgden bij het merendeel van de bende voor de samenhang. Veel benden beschikten niet over een echte leider maar steunden op familiebanden, zoals broers, broer en zus, ouders en kinderen of echtgenoot en echtgenote. Daarnaast werden benden ook gevormd door werkrelaties (werkgever en werknemer of collega's) en vriendschapsrelaties, hoewel dit laatste moeilijk aan te tonen is aan de hand van de bronnen. Netwerken en contacten tussen verschillende benden zijn moeilijk terug te vinden. Slechts tussen enkele benden waren contacten merkbaar. Er valt hierover dan ook moeilijk een oordeel te vellen. Binnen het Scheldepartement werden vooral het arrondissement Oudenaarde en het land van Waas geteisterd door benden. De politie van de arrondissementen Dendermonde en Gent-Eeklo werkten het meest efficiënt, want daar werden de meeste benden gearresteerd. Slechts enkele benden opereerden buiten het eigen departement. De meeste bleven binnen de eigen regio actief en sommigen werkten zelfs uitsluitend lokaal. Internationaal optredende benden waren er niet. Het verloop van de diefstallen vertoonde een zekere gelijkenis. De meest gehanteerde praktijk was de knevelarij, de praktijk waaraan de benden van het Scheldepartement hun naam te danken hebben. Het gebruik van geweld, het uiten van bedreigingen en het aanbrengen van verwondingen waren de benden ook niet vreemd. De voetbranderspraktijk werd slechts bij één bende teruggevonden. De meest voorkomen-

(25) De baldovers waren de informanten, de klikkers van de benden.

Fig 2: Buit

Buit	Aantal
vlees	8
graan	7
brood	4
andere voedingswaren	6
Totaal voedingswaren:	25
klederen	28
schoenen	4
Totaal kleding:	32
juwelen	20
geld	26
hout	3
stoffen	18
draden	5
Totaal ruwe producten:	26
lakens	8
zakdoeken	15
gebruiksvoorwerpen	23

de misdaad was de diefstal waarbij men gebruik maakte van braak via een gat in de muur, via het inbeuken van een deur of via een raam. De slachtoffers kwamen allemaal uit de middenstand. Het merendeel waren welvarende landbouwers, die op een afgelegen plaats woonden. Men stal voornamelijk spullen die goed in de markt lagen en dus gemakkelijk konden worden verkocht. De interesse van de benden ging vooral uit naar geld. Maar in de meeste gevallen was er geen geld in huis of ging het slechts om kleine bedragen. Daarom richtten ze hun aandacht op sieraden, koperen ketels en andere voorwerpen en vooral op kledij. Dit blijkt uit de bijgevoegde tabel. De gestolen goederen werden, al dan niet via een heler, verkocht. Het geld dat men aan de diefstal overhield, werd verdeeld over alle bendeleden. Plunderingen, overvallen, brandstichting en ernstig geweld op een persoon waren de andere misdaden.

De plunderingen kwamen vooral voor op het einde van de Franse Tijd, op het moment dat de Franse troepen de Zuidelijke Nederlanden voorgoed zouden verlaten. Deze acties waren in het bijzonder gericht tegen Fransgezinde inwoners. Mannen namen vooral deel aan de misdaden waar geweld bij betrokken was. Vrouwen lieten

zich hierbij ook niet onbetuigd, maar zij hielden zich meestal bezig met de minder zware criminaliteit zoals diefstal met inbraak. Vaak werden vrouwen slechts in beschuldiging gesteld voor het verkopen van gestolen goederen. De straffen uitgesproken voor dergelijke misdaden evolueerden van jaar tot jaar, waren verschillend van misdaad tot misdaad en er was ook een verschil in bestraffing van mannen en vrouwen. In de evolutie van jaar tot jaar blijkt dat de kaakstraf enkel in de vroegste periode werd uitgesproken, vaak in combinatie met de ijzers.

De terdoodveroordelingen explodeerden in de periode van het jaar IX tot het jaar XIII. Daarna werd ze bijna niet meer opgelegd. De meest voorkomende straf was de gevangenisstraf, zowel bij mannen als bij vrouwen. De vrijspraak kwam echter het meest voor. De doodstraf werd het meest uitgesproken voor mannen die zich schuldig hadden gemaakt aan diefstal met allerlei vormen van geweld, terwijl de gevangenisstraf bij de vrouwen de meest voorkomende straf was. Zoals eerder al vermeld werden jongeren onder de 16 jaar beschermd tegen te zware straffen. Zij keken meestal aan tegen een gevangenisstraf van een bepaalde duur. Uit de bestraffing per misdaad blijkt dat de doodstraf inderdaad werd uitgesproken bij diefstallen met openlijk geweld, knevelarij en bij nacht. Andere misdaden werden meestal lichter bestraft. Uit de ondervragingen komen we weinig te weten over de misdaden zelf, omdat de meeste ondervraagden alle betrokkenheid ontkenden. Slechts in enkele gevallen was er sprake van bekentenissen en verraad. Ze leren ons wel dat de meeste dieven geen sluitend alibi hadden voor het moment van de misdrijven. Eén bende had een alibi verzonnen, maar door de getuigenissen van het slachtoffer kon dit doorprikt worden. De ontkenning van de misdaad kan erop wijzen dat de meeste bendeleden zich probeerden in te dekken tegen een eventuele straf. De bewijzenlast was vaak echter te groot, zodat de meeste na verloop van tijd door de mand zakten.⁽²⁶⁾ Uit een vergelijking tussen het Schelvedepartement en het buitenlandse banditisme⁽²⁷⁾ blijken er zowel verschillen als gelijkenissen te zijn. Het grootste verschil is het actiegebied. In het Schelvedepartement werkten de benden voornamelijk lokaal en regionaal. Slechts enkele opereerden interdepartementaal. Dit staat in contrast met de Grote Nederlandse Bende en de Bende van Salembier, die hun actiegebied over de landsgrenzen heen uitbreidden.

Een ander verschilpunt zijn de gebruikte praktijken. De voetbrandrij behoorde vooral tot het Noorden van Frankrijk, maar werd niet alleen daar gebruikt. De binderij bleek een belangrijk kenmerk te zijn van het banditisme in het Schelvedepartement, maar werd ook daarbuiten gehanteerd. Er was dus enerzijds een gelijkenis binnen de praktijken, maar anderzijds ook een verschil dat zich eerder van

(26) Van Boxelaer, E. (2003), *Brigandage en banditisme in het Schelvedepartement gedurende de Franse tijd (1795-1814)*, pp. 112-142.

(27) Voor meer gegevens over het buitenlands banditisme zie de bovenvermelde werken van F. Egmond en S. Top.

bende tot bende manifesteerde dan van land tot land. De gelijkenissen zijn er op het vlak van de meegenomen buit, de manier waarop men tot de misdaad overging, de beroepsstructuur van de bende en het feit dat hun daden enkel gericht waren op diefstal. De benden zijn allemaal voorbeelden van het economische banditisme. De bende van Charlepoeng, die opereerde in het Dijledepartement, is een voorbeeld van politiek banditisme. Voor het Schelvedepartement is slechts één voorbeeld van dit soort banditisme bekend, nl. de bende van de Meer, een oud-officier van het revolutionaire leger uit 1790. Hij was lid van een contrarevolutionaire groep die het plan opvatte om de Fransen te verdrijven uit de abdij van Affligem. Hij slaagde erin om de abdij in te nemen maar hij kreeg geen steun van andere contrarevolutionaire groepen, zodat de Franse soldaten de abdij snel konden heroveren. De meeste bendeleden werden gearresteerd, maar baron de Meer kon aanvankelijk ontsnappen. ⁽²⁸⁾

Besluit

Het banditisme in het Schelvedepartement vierde hoogtij onder de Franse Tijd. Vooral de periode 1795 - 1799 werd het meest geteisterd door bendeactiviteiten. Onder het Consulaat en het Keizerrijk werd het bendewezen teruggedrongen en verdwenen de grote benden. De bendecriminaliteit in het Schelvedepartement werd gekenmerkt door knevelarij en kende geen grote, spraakmakende bendeleiders. Hierdoor lijkt op het eerste gezicht dat dit departement gevrijwaard bleef van dergelijke criminaliteit. De bronnen bewijzen echter het tegendeel.

(28) Sanders, D. (2001), *Vergelijkend onderzoek naar de 'Police générale' ...*, pp. 178-182.

Bibliografie

1. Archiefbronnen.

Rijksarchief Beveren-Waas, Archiefbestand van 'Tribunal Criminel du Département de l'Escaut', jaar IV - XIV en van 'Cour d'Assises du Département de l'Escaut', 1806 - 1815.

Chronologische repertoria van archiefbestand van 'Tribunal Criminel du département de L'Escaut' en van het 'Cour d'Assises du Département de l'Escaut'.

Procesdossiers van de zittingen van het 'Tribunal Criminel' en 'Cours d'Assises'

nrs. 64, 68, 103, 124, 166, 186, 198, 199, 299, 501, 512, 694, 701, 742, 761, 762, 763, 784, 816, 826, 828, 855, 864, 866, 972, 1009, 1014, 1050, 1056, 1132, 1274, 1290, 1297, 1305, 1306, 1355/1 en 1355/2, 1457, 1504, 1505, 1506, 1537, 1558, 1598, 1636, 1716, 1846, 1889, 1926, 2042, 2136, 2263, 2268, 2373, 2399, 2406, 2408, 2663, 2696, 2706, 2713, 2741, 2760, 2806.

Rijksarchief Gent, Fonds Schelvedepartement, Juridische organisatie en Politie.

H.5. Vonnissen en gevonnisten; criminaliteit.

H290, nr. 2121/15: veroordelingen van J.V. Stroobant, Michel Raeman en A. Lambert voor gewapende diefstallen (13 november 1796), 1 stuk

H291, nr. 2173/1-63: Rapporten van de prefect en onderprefect van het Schelvedepartement over de openbare veiligheid en zaken voor het Hof van Assisen van het Schelvedepartement.

2. Literatuur

Antoine, F. (1998), *Les institutions publiques du Consulat et de l'empire dans les départements réunis (1799-1814)*, Bruxelles, Archives généraux du Royaume, 369 pp.

De Brant, L. (1986), 'De bende van Raeman uit Kemzeke', In: *d'Euzie*, V, 1986, 1, pp. 54-61.

Devleeshouwer, R. (1983), De Zuidelijke Nederlanden tijdens het Franse Bewind 1794-1814. In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Weesp, Fibula Van Dishoeck, XI, pp. 195-200.

Devolder, C., (1997) *De Verenigde Departementen onder Frans bewind: de constitutionele instellingen van het Directoire*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 297 pp.

Dupont-Bouchat, M-S. en Stevens F. (1989), 'Het recht.', In: Zelck, F. (red.), *De erfenis van de Franse revolutie (1794 - 1814)*, Brussel, ASLK, pp. 89-105.

Egmond, F. (1986), *Banditisme in de Franse Tijd. Profiel van de Grote Nederlandse Bende 1790-1799*, Soest, De Bataafsche Leeuw, 196 pp.

François, L. e.a (1998), *De Boerenkrijg. Twee eeuwen feiten en fictie*, Leuven, Davidsfonds, 200 pp.

Goris, J., Stevens, F., Veraghert, K. en Gielis, M. (1998), *Voor outer en heerd. De boerenkrijg in de Antwerpse Kempen 1798*, Turnhout, Brepols, 243 pp.

Hamerlynck, W. (1969), 'Een roofoverval te Eeklo in 1795', In: *Appeltjes van het Meetjesland*, 20, pp. 87-95.

Laroy, P. en Van Hulle, M. (1995), *De roversbendes van het Meetjesland*, Eeklo, Taptoe, 157 pp.

Martens, E. (1992), *Cousin Charles de Loupaigne: een brigand (1761-1799-1949)*, Leuven, Van Helmont, 205 pp. (= Bijdrage tot de geschiedenis van Ilse- Lane- en Dijleland, 14)

Sanders, D. (2001), *Vergelijkend onderzoek naar de 'Police générale' in het departement van de Isère en het departement van de Schelde tijdens het Directoire (1795-1799)*, Gent, RUG (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 199 pp.

Schepens, T. (2000) *Georganiseerde misdaad in Zuid-Oost-*

Vlaanderen 1831-1867, Gent, RUG (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 167 pp.

S.n. (1993), *België onder het Frans Bewind*, Brussel, Gemeentekrediet, 503 pp.

S.n. (1989), *De erfenis van de Franse revolutie (1794 - 1814)*; Brussel, ASLK, 249 pp.

Top, S. (1983), *De Bende van Bakelandt in de geschiedenis, de literatuur, het volkslied en het volksverhaal*, Familia et Patria, Kortemark, 307 pp.

Van den Eerembremt, H.F.J.M. (1970), *Van mensenjacht en overheidsmacht. Criminogene groepsvorming in de Meierij van 's Hertogenbosch, 1795-1810*, Tilburg, s.p.

Van Rode, O. (1996), *De conscriptie in het 'Département de l'Escaut. Organische groei van een recruteringsstelsel, zijn conceptueel kader en zijn praktische uitvoering. Casus: de 19 gemeenten van het 'canton d'Oosterzele'*, Gent, RUG (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2 dln.

Viaene, A. (1971), 'De binders in het Scheldedepartement. Verkenning van de groepsriminaliteit in Oost-Vlaanderen ten tijde van Salembier en Bakelandt, 1797-1806', In: *Biekorf*, LXXII, pp. 291-299.